

LUKÁCSY SÁNDOR

„Nemes magyar táncom”

*Nemes magyar táncom! ki ősi nyelvünkkel
S rubánkkal jöttél ki dicső nemzetünkkel,*

.....
*Ím a külső népek bámulják díszedet,
S tulajdon nemzeted nem becsül tégedet.*

Igaza volt Csokonainak, amikor ezzel a panaszos felkiáltással fejezte be a somogyi farsangolók báljának leírását a *Dorottyában*. A XVIII. század végére megfogytak a magyar nyelv, magyar viselet és magyar tánc becse s használata. A hazafiak úgy érezték: valamit tenni kell!

Költőink azt tették, hogy magasztalták a magyar táncot, és lecsepülték az idegent. Nagy János a kozák táncot: „Egyik lábát magasán hányja-veti a legény, Társa pediglen búsul, mint kövesse azt szegény... Én pedig ezt szarkatáncnak inkább merném mondani, mert ezek is így ugrálnak, amint gyakran láthatni.” Pálóczi Horváth Ádám szerint: „A franc tánc mind megédes, mind szeles a német, Nincsen mutációja, mind egytül varr hímet. Melancholis az anglus szövevényes lánc, Csak az ugrós magyar tánc a Szent Dávid tánc.” Az efféle vélekedés – kirekesztő ízlésnek s a nemzeti öndicséretnek a jele – hangot kapott Berzsenyinél is (akiről tudjuk, hogy szívesen nézegette a táncoló parasztok mulatságát):

A német hármal lépéssel lejtve kering le...

A gallus fellengve szökik...

A magyar egy Pindár....

Ember az, aki magyar tánchoz jól terme, örüljön!

A tánc „a népek lelkét s nemzetek ízleteit” festi, a magyar tánc a magyarét, ezért nem szabad veszendőbe hagyni – elterjedt vélemény volt abban a korban, de korántsem általános. A magyar tánc kiszorult az előkelők termeiből, sokak szemében értetlenül nézett kuriózzummá vált.

Érdekes bizonyossága ennek Szép János véleménye, mely eddig, úgy látszik, elkerülte a magyar tánc történet kutatóinak figyelmét.

Szép Jánosról nem sokat tudunk, születésének és halálának évét sem ismerjük. Szinyei életrajzi lexikona csupán annyit közöl róla, hogy 1794 és 1810 között Szombathelyen volt tanár, majd Kassán és Jászberényben folytatta pedagógusi működését. Magyar és latin verseket szerzett, lefordította Julius Caesar munkáit. Főműve az első magyarul írt esztétika, melyet Szerdahelyi György pesti egyetemi professzor néhány évvel korábban latinul megjelent opusából fordított vagy inkább dolgozott át anyanyelvére, a kétkötetes könyvet egy kötetre rövidítve: *Aesztetika avagy a jó ízlésnek a szépség Filozófiájából fejtegetett tudománya*, Szombathely, 1794.

A „negyedik könyv”-ben szerzőnk „a különbéleségnek egyeztetéséről” szól. Mindjárt az első fejezetben, Szerdahelyit fordítva, a következőket írja: „A dolgok különb-

félesége kelletlen és unalmas lészen, ha csak öszve nem egyeztetik. Mert valamint az egyformaság és hosszas együgyűség unalmat szerez, úgy az egyetlen különbféleség, midőn az érzéseket, elmét és annak képeit ide s tova rángotja, untatja magát." Ehhez az esztétikai szabályhoz a lap alapján a következő példát fűzi Szép János: „E regula ellen hibáznak a magyar táncosok, kik a magyar táncban előforduló különbféleséghez kívántató egyenlőséget ritkán vagy sohasem tartják meg: ez keresztbe járja, ama kérekbe forog, emez másodmagával ugrál, midőn amaz párjával csendesen forgolódik, ismét más pedig magányosan közibek ugorván mind a két párt félre taszítja – hová kell ennél nagyobb egyenetlenség? Van a magyar táncban elegendő különbféleség, melyet a láboknak s kezeknek sokféle forgatásik tesznek, hogy tehát ez a különbféleség tessék s gyönyörködtessen, szükség, hogy azt valamely kellemetes egyformaság kedveltesse, melly akkor történne meg, ha minden táncosok egyidőben, azaz egyszerre egyforma figurákat, mozdulásokat tennének: így osztán az emberek ugyan el nem unnák nézni, mert szép volna, de a táncolók kifáradnak. Hiába tudniillik ebben is a magyar tánc, hogy ha egyszer elkezdődik, minden nyúgovás, pihenés nélkül sokáig tart. Lám a németek minden fordulásra megnyugosznak. Innét nem csudálom, hogy a közönséges táncpalotákban magyar ifjaink magyar nóta helyett németet kívánnak húzatni, kik közül – midőn én egyet megszólítottam, mondván: Mért kíván öcsém uram német nótát? – felele: Mert nehéz a magyar tánc. Igen szükséges volna tehát, hogy kik a magyar tánc reguláinak öszveszedésében foglalatoskodnak, azok közé elegendő pauzákra számot tartanának.”

Szerdahelyi könyvében ezt a lapolji jegyzetet nem találjuk meg, a vélemény tehát Szép Jánosé. Ő az első, aki a magyar tánc illanó jelenségét, ha még oly röviden is, tudományos vizsgálódás – vagy inkább ítékezés – tárgyává tette.

Mint megfigyelőre nem is panaszkodhatunk rá: azt emeli ki a magyar tánc tulajdonságaiból, ami egyik lényeges vonása, megkülönböztető jegye: a kötetlen szerkezetű, szabadon variálódó előadásmódot s a reá annyira jellemző szilajságot, melyet az úri „közönséges táncpaloták” ifjai nemigen bírnak lélegzettel. Leírni tudta, megértenie azonban nem sikerült a magyar tánc szépségét: rendetlen mozdulatok zavart egyvelegének bélyegezte azt, ami a harmónia bonyolultabb formája; szabályos alakzatokba kívánta rögzíteni azt, amit egyenlősíteni tilt a táncosok temperamentuma és a nemzeti jelleg. Érdekes, hogy a cipszer lelkész, Glatz Jakab, aki egy 1799-ben névtelenül megjelent honismertető munkájába (*Frey müthige Bemerkungen eines Ungars über sein Vaterland*) szötte bele megfigyeléseit a magyar táncról, több megértést mutatott „különbféleség”-ei iránt, mint a Dunántúlon honos esztéta. A magyarok táncát – írja Glatz Jakab – „nem szabad semmiféle szoros szabályhoz sem kötni, ámbár a mozdulatok nem lesznek szabálytalanok... Merem állítani, hogy nincs még egy nép, melynek nemzeti tánca oly jól kifejezné sajátos nemzeti jellemét, mint a magyaroké”.

Szép János értetlenségének oka nyilván az elvont esztétikai kategóriákba merevült ízlés, nem pedig a hazafiatlanság. Hisz érezhetjük soraiból, szeretné ő, ha kelete volna a nemzeti táncnak (különben nem kíváncsiskodnék, hogy mért nem járják), s ugyan miért hozakodnék elő javaslatával az „egyenletlenség” megregulázására, ha nem azért, mert megnemesítve akarja bevezetni a magyar léjtést a „fentebb” tánchelyekre?

Megjegyzésének utolsó mondata, mely „a magyar tánc reguláinak öszveszedésében” foglalatostokodókra utal, mintha azt sejtetné, hogy már ekkor, a XVIII. század utolsó évtizedében történtek kísérletek népi tánclemek összegyűjtésére s azok felhasználásával nemzeti társastánc kialakítására. Az 1790. évi hazafias fellángolás, a nemzeti jelszavakat

hangzóató nemesi ellenzéki mozgalom hangulatában és különösen a királyi korona Budára kísérésének társadalmi eseményei között, a díszelő bandériumok fényes találkozóin jól el tudjuk képzelni efféle ötlet felröppenését. S amikor három évtized múlva Balla Károly színész közzé teszi a *Tudományos Gyűjtemény* 1823. évi hetedik füzetében az első nagyobb tanulmányt *A Magyar nemzeti Táncról*, szemléletében is, reformáló, szabályozó igyekezetében is mintha Szép János hevenyészett javaslatát visszhangozná.

Balla Károly roppant tudós dolgozatot írt. A tánc definíciójával kezdi; korábbi alkalmassint nincs magyar nyelven: „A tánc nem egyéb, mint azon tanult testmozgás, melly által a lélek vigadása, dal vagy muzsikai tactusokba jelentődik ki.” A továbbiakban Jubálról, Dávid királyról, Szent Ceciliáról épp úgy szót ejt, mint Balamberről, a honfoglalásról és a mohácsi vészről, és csak ezután tér rá voltaképpen tárgyára. Felpanaszolja, hogy a magyar tánc „szinte mint az Aesopus szajkója a pávák közzül, számkivetetett a nemesebb társaságokból”, sőt már a falusiak is elhanyagolják. Ennél is nagyobb baj, hogy táncunk elkorcsosodott: külföldi illemesterek idegen divatok „lábozat”-ait (figuráit) vegyítették belé. „Sőt még azt is megtették aztán, hogy a valódi lelkes testmozgásokat kihagyták, minthogy azok csendesebbek valának, a tarkabarkákat pedig bevették és megtartották.” Balla Károly ugyanis úgy véli, hogy csak a *lassú* az eredeti magyar tánc, a *frisses*, „mellynek nemcsak hangjai, de gyűlölt neve is ellenkezik a lassú méltóságával, nem egyéb, mint korcsosítás”, és mélyen elszorodik azon, „hogy magunk közzül is alig van ezer közt egy, aki száz rugdalóztatásokat, fertelmes testfintorgásokat, keresztbe-kocsba vágott szelességet ne keverne az elfelejtett s csak hébe-hóba pengő sarkantyú nagyságos útése közé”.

Ma már nehéz volna eldönteni, hogy Balla Károly mikor a „szelesség”-et, a *friss* táncot ily mereven elutasítja, valóságos idegenszerűségeket kárhoztatott-e, vagy pedig olyan sajtóságot is, amely eredeti magyar, csak éppen ő nem érezte annak. Annyi azonban nyilvánvaló, hogy Balla is, akárcsak Szép János, megrendszabályozni törekedett a magyar táncot, korlátok közé szorítani a szabad csapongást. Ezt tették szerinte mind „a mai pallérozottabb nemzetek, kiknek táncok eleinte szinte darabos és rendetlen vala”, ezért „igyekeztek táncukat kipallérozni s határok közé szorítani”. Szükséges tehát „a magyar táncot olly rendbe szedni, hogy az a muzsika méltóságának megfelelően, kiirtatna belőle mindaz, ami a nemzeti bélyeg nagyságát alacsonyítani látszik: s lenne egy *Nemzeti korlátos tánc*, melly a nemes társaságokba, idővel pedig az idegenek előtt is lábra kaphatna...”

Ez a szabályozott magyar tánc legyen – javasolja Balla Károly – „egyenes de nem fizes; könnyű, de nem szabad; bátor, de nem szemtelen; vig, de nem pajkos; rátartós, de nem göggyös”, és álljon két részből: „csendes és sebes lassú”-ból. „úgy hogy minden lábozat csendes, erőltetés és rugdalóztatás nélkül való illendő mozgásokból állván, sarkantyú-pengéssel fejeződjön bé. A szépnem hasonló lábozatokat tenne, s végződven a kiszabott lábozatok és forgások, vége lenne a táncnak is. Nem úgy, mint a mai táncba, hol a muzsikus tetszése szerént kit-kit addig zaklathat, míg a vonóját le nem teszi.”

Balla Károly tehát zárt formát tervezett, s valami hasonló járhatott Szép János eszében is, midőn a „minden nyűgovás, pihenés nélkül sokáig” tartó virtuosus magyar táncot akarta – talán inkább egészségi, mint esztétikai okból – német módra komótosá szelídíteni. Más is gondolkodott így; a magyar tánc „a kiművelődött részre való nézve igen fárasztó lévén, csak a megszokott kerengő fog a nép kedvelt tánca maradni” – írta Szentpétery József (*Tudományos Gyűjtemény*, 1833). Csokonai azonban éppen ellenkező véleményt vallott:

*Csak a magyar tánc az, mely sohasem járja
A jó egészségnek semmi ártalmára,
Mivel mérsékelve mozgatván bennünket,
Frissíti elménket, testünket, vérünket.*

Balla Károlynak egy csepp kétsége sem volt táncreformja elvének helyessége iránt, hiszen azt maga a „nemzetiség” súgta meg neki; a kételkedőknek ezt vágta a szemükbe: „vagy nincs megfogásod a muzsikáról, vagy nem vagy magyar”; s ha mégis hajlandó vitatkozni – amikor eszébe jut, hogy Berzsenyi is a szabados magyar táncot dicsőítette versében: „Titkos törvényt mesterség nem szedi rendbe, Csak maga szab törvényt, s lelkesedése határt” – ha tehát vitába ereszkedik, jó nagy filozófiai feneket kerít érvelésének: „...a szabadság használása csak ott szép, ahol egy másik szabadnak szabadságába nem vágok. Lehetetlen pedig mind ez, hogy a magát mutatni akaró táncos minden másokat a tánchelytől meg ne fosszon, elég lévén egy keresztbe-kocsba ugráló egy szobába, mind az, hogy rendetlenségben álljon a szabadság. Ahol határtalan a szabadság, nincs ott szabadság.”

Ekként meggyőzöttetvén az összes lehetséges ellenfél, már csak a megvalósítás módját kell kieszelni. Érezhető, hogy az egyesületek erejét felismerő kor, Széchenyi kora felé haladunk, Balla Károly ugyanis „Egyesület” felállítását javasolja, mely „a nevezetesebb magyar táncosokat megkeresvén előtte mindeniket megtáncoltatná, s mindenkinek figuráiból az előadottakhoz képest kiválogatandók volnának azok, melyek a magyar muzsika lelkével leginkább megegyeznének”. Az így összegyűjtött elemekből alkotná meg „egy évre kirendelt táncmester” a magyar báli társastáncot, mely egy végső próbán jóváhagyatván, az egyesület gondoskodnék betanítatásáról és elterjesztéséről.

„Melly Egyesület felállása eránt már lépések is tetettek.” Ezekről a lépésekről nincs semmi tudomásunk; idő múltán valami mégis kisarjadt Balla Károly tervezetéséből: két évtizeddel tanulmányának megjelenése után, 1842-ben Szöllösy Szabó Lajos „házánk lelkes hölgyeinek” ajánlva kiadta *Körtáncát*, melyet a nemzet míveltjei – ha nem is az értekezőtől tanácsolt cirkalmas konszenzus útján – a magukénak és magyarnak ismertek el, lelkesen roptak, és – ezt már egészen Balla Károly szájaíze szerint – pengeték hozzá a sarkantyút.

Erről a körtáncról igen elismerően nyilatkozott Czuczor Gergely, az *Athenaem* 1843. évfolyamában. Szakértőnek tudhatta magát; *Magyar tánc* címmel már 1828-ban közzé tett egy népies verset. Ez más, mint a magyar tánc szokásos lírai magasztalásai. Czuczor tankölteményt írt (s ez unikumnak számít): jól pergő dalstrófákban tanította a falusi legényeket, hogyan kell járni a csárdást.

*A mell feszüljön előre,
Fent járjon a fő,
Büszkén emelkedjék a váll,
Mint Mátratető.
Karcú derék, hajlós tagok,
Fürge ficke láb,
Teszik csinossá a táncot,
Másképen sabáb.*

*Zengedez már a hegedű,
Kezdjük el tehát,*

*Üssük öszve bokáinkat,
Pontban, egyiránt.
Előbb jobbra, aztán balra
Hármat ugorjunk,
De a nótával egy híron
Pengjen sarkantyúink.*

*No most hátra fogunk lépni,
De jól vigyázzunk,
S ha egy szakasz nóta lejár,
Megint itt álljunk,
Helyes deli testállásban
Tapsolhat a kéz,
De egyszerre, mert különben
A zűrzavar kész...*

– aki megfogadja e tanácsokat, úgy ropja majd a magyar táncot, mint a törökverő Kini-
zsi a csata után.

Bár így lenne! De sajnos – ezt már a tanulmányíró állapítja meg az *Athenaeum*-ban – a magyar „idegen tollakkal cifrált, idegen szózaton éneklő madárfaj” lett; táncvígalminkban „volt esttől hajnalig keringés, volt kalamajka, volt vágatás, volt akármilyen más, csak magyar tánc nem”; a pesti színház rossz példát ad, mert pódiumán „van térdcsiszolás, sarkoncsúszkálás, terpeszkedés, itt egy kozákos figura, ott egy balettből orzott fogás, s a jó isten tudja, mi lábficamító bakszökellés” – csak kívánni lehet, hogy a Szőlősy-féle körtánc elterjedjen, mert az „olgy nemzeties bélyegű, olgy könnyű lebegésű s olgy delien büszke, hogy finnyásabb idegent is képes kielégíteni”. Ne feledjük: „a tánc némileg visszatükrözi a nemzet belső jellemét” – legyen tehát magyar!

A mind általánosabbá vált nemzetesítő törekvés hatalmas energiákat szabadított fel, figyelme nagyra és kicsinyre egyaránt kiterjedt, a reformkor nem lehetett el táncreform nélkül. S a buzgalom nem is volt eredménytelen: a nemzeti tánc terjedt, divatozott, Csokonai panasza apránként okafogyottá lett. A költői táncleírások sorát pedig klaszszikusan betetőzte (itt-ott Czuczor strófáira emlékeztetve) Arany Jánosé (*Öldöklő angyal*, töredék 1851-ből): „...élénkül a zene, Vidámul a tánc is vele... És majd közelb, majd távolabb Jár a legény – míg, mintegy díjul, A szép arával összesimul. Művészi lép-teit kimérve Majd bal felé, majd jobb felé...”

*De vaj miképp írhasam én le,
Oh nemzetem, szép táncodat!
Busúlni és vigadni, mint te,
Tud-e más nép az ég alatt?
Ezt látni kell és érzeni,
Mint a magyar szív érezi...*